

بسم الله الرحمن الرحيم

مکتوباتی از عهد صفویه

دکتر محمدعلی پرغو

www.ketab.ir

سرشناسه
عنوان و نام پدید آور

مشخصات نشر
مشخصات ظاهری

فروست

شابک

وضع فهرست نویسی

مجموعه

موضوع

موضوع

موضوع

شناسه افزوده

رده بندی کنگره

رده بندی دیویی

شماره کتابشناسی ملی

انتشارات دانشگاه تبریز

مکتوباتی از سر صفویه

نسخه خوانی، بازخوانی، تعلیقه و تحشیه:

دکتر محمد علی پرغو

تهیه کننده:

موسسه تاریخ و فرهنگ ایران دانشگاه تبریز

ناشر و فروست:

انتشارات دانشگاه تبریز

تاریخ و نوبت چاپ:

۱۳۹۸-اول

شمارگان:

۱۰۰۰ نسخه

شابک:

۹۷۸-۶۰۰-۸۸۶۴-۶۵-۳

قیمت:

۲۵۰۰۰/- ریال

سایت:

www.publication.tabrizu.ac.ir

لیتوگرافی، چاپ و صحافی:

اداره چاپ و انتشارات دانشگاه تبریز

این اثر مشمول قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

نشانی: تبریز - بلوار ۲۹ بهمن - دانشگاه تبریز - تلفن: ۳۳۳۹۲۶۶۹ نمایر: ۳۳۳۴۲۵۶۲

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه.....
مقدمه.....	۷.....
متن نامه‌ها.....	۱۱.....
اشاره سلطان حسین میرزا در خصوص تدریس مولانا فصیح‌الدین محمد.....	۱۵.....
اشاره سلطان حسین میرزا که در تفویض نقابت امیرسیدعبدالقادر قلمی شد.....	۱۶.....
صورت عریضه که عزیزی بیک از اسراء قلمی نموده.....	۲۰.....
صورت تعلیقچه که عالیجاه به محمد ناصر وزیر جلیل‌القدر آذربایجان در خصوص تفویض ممیزی و سرشماری ارامنه الکاء چخور سردار و اباع آن بمیرزا حسن ولد عالیقدر میرزا فتاح وزیر و ممیز آذربایجان و شیروان قلمی نموده‌اند.....	۲۲.....
صورت مکتوبی که دوست بدوست نوشته.....	۲۳.....
سواد رقعہ عزیزی که در باب فرستادن باز بعزیزی قلمی نموده.....	۳۴.....
ایضاً انشاء مخلص حقیقی و داعی صمیمی از وهاب علی الاطراف به شاه.....	۳۴.....
سواد مکتوبی که عزیزی در استدعای یکدست باشه لوری قلمی نموده‌اند.....	۳۶.....
سواد عریضه الاخلاص اعزی میرزا حسن ولد عالیقدر وزیر قراالوس که عالیجاه نجفقلی خان حاکم خلایق‌القدر ایل مقدم قلمی نموده.....	۳۸.....
سواد مکتوبی که عالیقدر آقای نایب الملکی عبدالرزاق بیک نایب و کار اجلاء عالیجاه بیکلربیکی عظیم‌الشان کثیرالاختیار آذربایجان بعالیقدر وزیر قراالوس قلمی فرموده‌اند.....	۴۰.....
سواد مکتوبی که عالیقدر تاج‌الانامی حسن پرکا برادر عالیقدر نایب الملکی آقای عبدالرزاق (ناخوانا) بعالیقدر وزیر قراالوس قلمی داشته‌اند.....	۴۱.....
سواد مکتوبی که عالیقدر خان محمد پرکا بعالیقدر میرزا فتاح وزیر قراالوس قلمی نموده‌اند.....	۴۲.....
سواد مکتوبی که عالیجاه مرتضی قلی خان حاکم، حاکم جلیل‌القدر ایل کنگرلو بعالیقدر وزیر مشارالیه قراالوس قلمی نموده‌اند.....	۴۳.....

- سواد مکتوبی که عالیقدر حاج الحرمین الشریفین حاجی نریمان بیگ معتمد و کلاء اجلا به نواب مستطاب منقح القاب عالیجاهی ایران و ایرانیان مداری به عالیقدر وزیر مشارالیه قراالوس قلمی نوشته‌اند ۴۵
- سواد مکتوبی عزیزی که سعادت و نجابت و رفعت و تعالی پناه اعنی میرزا میرمرانا و میرزا هاشم محبستان دارالسلطنه تبریز قلمی نموده ۴۶
- سواد مک و بی که میرزا محمدعلی تبریزی بعالیقدر میرزا فتاح وزیر وزیر قراالوس آذربایجان و شیروان قاضی نموده ۴۷
- سواد مکتوبی که عالیجا نجفقلی خان حاکم جلیل‌القدر ایل مقدم بوکلاء اجلاء عالیقدر آقای نایب‌الملکی عبدالرزاق بیگ نوپچی باشی جلو سرکار خاصه شریفه و نایب و کلاء اجلائی عالیجاه بیگلربیگی عظیم‌القدر و انشای آذربایجان قلمی فرموده‌اند ۴۸
- سواد مکتوبی که عزیزی بعزیزی قلمی نموده ۴۹
- انشاء مفاوضه نامی و مراسله ساسی که در ناخدا (منشیان عطار دندشان بزرگان ذی شان معلی مکان ایالت و شوکت و اقبال پناه عظمت و حشمت و اجلال دستگاه مناعت و بسالت و سطوت انتباه سخاوت و شجاعت و معدت اکامه - عالیجاهی خانی عظیم‌القدر و الشانی رفیع‌المنزلته و المکانی ادام اقباله العالی باسم دلنوازی مختص حقیقی قلمی و التفات ارسال فرموده بودند ۵۰
- سواد مکتوبی که عزیزی بعزیزی قلمی نموده ۵۱
- سواد مکتوبی که عزیزی بعزیزی قلمی نموده ۵۱
- سواد مکتوبی که عزیزی بعزیزی قلمی نموده ۵۵
- سواد رقم مطاعه لازم الاطاعه مبارکه فضلت و کمالات دستگاه حقایق و معارف آگاه شیخ محمد زاهد الواعظ ۵۶
- سواد انشای عالیحضرت بایندر بیک دورالی نموده‌اند ۵۷
- رقم وزارت عالیحضرت سامی منزلت میرزا فتاح وزیر الوس و چورس ۶۲
- صورت رقم وزارت دیوان اعلی که بعالیجاه و وحیدالزمانی میرزا محمد طاهر شفقت و مرحمت شده ۶۴

صورت نامه که شاه عباس صاحبقران بعد از تسخیر قلعه قندهار بیاد شاه هند قلمی نموده‌اند	۶۴
انشاء اسکندر بیک منشی	۶۷
صورت جواب نامه مزبور که شاه سلیم پادشاه هند نوشته‌اند	۷۱
صورت قسم نامه سلطان مراد خواندگار روم در گرفتن قلعه ایروان بطهماسب قلی خان و غیرهم	۷۵
نوشته	۷۷
فرزند ی ام میرزا محمد حسین از طرف وکلاء اجملاء عالیجاه بیگلربیگی عظیم الاختیار	۷۹
کثیرالاعتدال الداء آذربایجان پشای کر توک قلمی داشته‌اند	۸۰
صورت عریضه میر ابختیار ناشانی در خصوص مجدت و مرحمت و مغفرت پناه میرزا محمد	۸۱
صادق بعالیجاه میرزا محمد ابراهیم وزیر آذربایجان قلمی نموده	۸۳
صورت آنچه در توقیر و احترام رسالت خرقه مبارکه حضرت سیدانام محمد مصطفی صلی الله	۸۵
علیه و آله و سلم بیاد همدان حاکم بلاد تبریز نوشته	۸۷
صورت نوشته که در خصوص خرقه متبرکه و متعلقات سارالیه کلانتر بلاد مذکور نوشته	۸۸
صورت نوشته که در خصوص توقیر و احترام خرقه متبرکه که عالیقدر میرزا محمد معصوم وزیر رشت	۸۹
قلمی نموده	۹۱
صورت نوشته که در خصوص توقیر و احترام خرقه متبرکه که عالیقدر میرزا محمد معصوم وزیر	۹۳
رشت قلمی نموده	۹۵
صورت رقم مطاعه نواب اشرف صاحبقران که در خصوص معزولی صفی علیخان حاکم مشهد	۹۷
مقدس بعالیجاه شیخ علیخان سردار لشکر ظفر اثر خراسان عز اصدار یافته	۹۹
صورت رقم مطاعه که در خصوص مهمانداری عالیجاه گرگین خان والی سابق گرجستان	۱۰۱
بابراهیم بیگ برادرزاده عالیجاه محمدقلیخان تفنگچی آقاسی شرف صدور یافته	۱۰۳
صورت رقم مطاعه که بریش سفیدان طوایف قزلباش عز صدور یافته	۱۰۵
صورت رقم مطاعه که در خصوص سفر دارالسلام بغداد شرف صدور یافته	۱۰۷
صورت رقم مطاعه که بعالیقدری مصطفی قلی بیگ خلف عالیجاه مرتضی قلیخان قورچی باشی	۱۰۹
و بیگلربیگی آذربایجان عز اصدار یافته	۱۱۱

- صورت رقم مطاعه لازم‌الاطاعه که در خصوص قدغن شراب شرف صدور یافته..... ۸۹
- صورت رقم مطاعه صاحبقران گیتی‌ستان که در خصوص شقه اعلام قورچیان عظام و غلامان
خاصه شریفه و عزه عز اصدار یافته ۹۲
- صورت رقم مطاعه مبارکه که در خصوص سلیمان کرماج بعهدۀ عالیجاه رستم خان سپهسالار و
تفنگچی آقاسی و بیگلربیگی آذربایجان عز اصدار یافته ۹۴
- ایضاً صورت رقم مبارکه بعهدۀ عالیجاه معزی الیه عز اصدار یافته ۹۵
- ایضاً صورت رقم مبارکه مطاعه که در ایام صاحبقران گیتی‌ستان در خصوص دارالقرار قندهار
پسادات و علایق و قضات و وزیر و داروغه و کلانتر و سایر عمال و عموم سکنه و جمهور
متوطنین دارالسلطنه قزوین عز اصدار یافته ۹۶
- صورت رقم مطاعه مبارکه منتهی جماعت خوی ۱۰۰
- ایضاً صورت رقم دیگر که بعالیجاه نظر الیه شفقت و مرحمت شده ۱۰۶
- صورت رقم مطاعه که در اوایل جنوس نواب اشرف اقدس ارفع همیون اعلیٰ معه خلایع فاخره
عالیجاه ایوب خان حاکم دنبلی شفقت و مرحمت فرموده‌اند ۱۰۷
- صورت رقم مطاعه که در خصوص مقرری بافادت و افاضت پناه فضیلت آقارضی ولد رحمت و
غفران پناه آقا حسین خوانساری شفقت شده ۱۰۹
- صورت رقم مطاعه که بافادت و افاضت پناه شهابا میرزا علی شفقت و مرحمت شده ۱۰۹
- صورت مکتوبی که عالیجاه وزیر سابق دیوان اعلیٰ که بمیرزا سیدالله نیم داشتند ۱۱۰
- متن اصلی کتاب ۱۱۱

مقدمه

دفتر پیش روی مجموعه‌ای از مکتوبات مربوط به دوره‌ی صفویه می‌باشد که به خط شکسته نستعلیق در قطع رقعی از طرف کاتب و یا دبیری ناشناس نوشته شده است.^۱ صفحات اولیه این مجموعه افتاده است و برای همین مجموعه فاقد عنوان می‌باشد. در حال حاضر فقط ۹۶ صفحه از آن بدست ما رسیده است و در مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران نگهداری می‌شود.

قدیمی‌ترین سند این دفتر مربوط به سال ۱۰۵۶ ه.ق. و جدیدترین آن مربوط به سال ۱۱۰۸ ه.ق. می‌باشد.

نامه‌های جای گرفته در این مجموعه از تنوع محتوایی و شکلی زیادی برخوردار هستند و از فرامین رسمی و نامه‌های حکومتی گرفته تا عزل و نصبها (دیوانیات)^۲ و مکتوبات دوستانه (اخوانیات)^۳ را در بر می‌گیرند.

۱- کلیه مطالب این کتاب توسط فردی که فعلاً اسامی ایشان معلوم نیست از اسناد اصلی رونویسی شده‌اند و چنین به نظر می‌رسد که شخص مذکور در دبیرخانه مشغول انجام وظیفه بوده و جهت پربار نمودن اطلاعات خویش اقدام به برداشتن کپی از روی اسناد نموده که توسط افراد مهم و باسواد تهیه می‌شده است. در یک مورد آنجا که نامه شاه عباس به قوی به پادشاه هندوستان نوشته شده، شخص دستاخ اشاره‌ای به نویسنده‌ی نامه مذکور کرده و آن کسی نیست جز اسکندر منشی که یکی از نویسندگان و محررین دوره صفویه علی‌الخصوص دوره شاه عباس صفوی می‌باشد.

۲- دیوانیات: نوشته‌هایی هستند که درباره‌ی مسائل و امور دولتی و کشوری در دستگاه‌های اداری تهیه می‌شده‌اند. شامل منشورها - فرمانها - ترقیعات - پروانه - حکم و انواع دیگر می‌باشد.

۳- اخوانیات: این نوع رسایل شامل مکاتبات دوستانه می‌باشد در این نوع رسایل جنبه ادبی و هنری نامه مورد نظر است و بیشتر نویسندگان این رسایل را برای فضل فروشی نوشته‌اند. یک

در جای جای این کتاب اسامی اشخاص معتبر از قبیل وزیر، والی ایالات و همچنین اسامی برخی از ایالات و ولایات و محلّها آمده است که در روشن شدن بعضی از ابهامات و کاستی‌های تاریخی خواننده را یاری خواهد کرد.^۴ در حاشیه کتاب نیز مطالبی از قبیل حکم، معرفی افراد (بیوگرافی)، گواهی، بیانات شخصی، ابطال فروش مال غیر و نحوه‌ی تقسیم ارثیه، و معنی اشیاء سخت و معرفی صاحب کتاب در سال ۱۲۸۴هـ. ق درج شده است.

از آنجایی که این کتاب افتاده و نسخه‌ی دیگری نیز از این کتاب بدست نیامد، اطلاعی از عنوان اصلی این مجموعه نداریم و برای اینکه عنوان گویای محتوای کتاب بوده باشد «مکتوباتی از عهد صفویه» برای عنوان روی جلد انتخاب شد، چرا که با وجود شباهتهایی که موجود است این مجموعه را نمی‌توان بطور قطع و یقین جزو «دفتر خود» و یا «منشآت»ی که به جهت آموزشی تهیه می‌شدند، قرار داد.

در متن اصلی مطالب بصورت پراکنده و در چندین ورق که گاهی بخاطر خطای جلد کنندگان از همدیگر دور افتاده‌اند قرار داشتند. برای اینکه

نوع اخوانیات نیز وجود دارد که در آن از حقایق زندگی و خصوصیات زندگی خود نویسنده و یا دیگران حرف‌هایی به میان آمده است.

۴- برای نمونه مفتی و امام جماعت مسجد عباسیه را در اصفهان در زمان شاه سلطان حسین به ما معرفی می‌نماید و معلوم می‌کند که مسجدی که در حال حاضر بنام مسجد شیخ لطف‌الله در محوطه میدان نقش جهان موجود است در دوران صفویه عباسیه نام داشته که به مرور زمان اسم آن عوض شده و بنام امام جماعت همان مسجد نامیده شده است.

۵- که بهترین نمونه ی آن «منشآت سلیمانی» می‌باشد که در زمان شاه سلیمان صفوی نوشته شده است.

خوانش مکتوبات آسان‌تر شود، مطالب مرتبط پشت سر هم و بصورت منسجم آورده شدند و متن اصلی مکتوبات نیز به بخش دوم کتاب منتقل شد. اغلب مکتوبات دارای عنوان هستند و آغاز و انجام آنها مشخص است. برخی از مکتوبات اول و یا آخرشان افتاده که در پاورقی به این امر اشاره شده است.

در پاورقی کتاب در رابطه با اعلام تاریخی و جغرافیایی، مراتب و سمت‌ها، اسامی و اصطلاحات مجبور و یا غیر فارسی و نیز آدرس آیات توضیحات لازم آورده شده است که ان شاء الله خوانندگان محترم را در خوانش بهتر این مجموعه یاری خواهد کرد.

مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران با خوانی و معرفی این کتاب خطی منحصر بفرد را که بدون شک در ارتقاء دانش علمی و معلومات دانش پژوهان و دانشجویان عزیز موثر خواهد بود، وظیفه اتی خود می‌داند. چاپ چنین کتابی در راستای اهداف عالی مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران قرار دارد، که شناساندن و گسترش فرهنگ ایران و برجسته ساختن مشخصات تاریخی آن را رسالت خود می‌داند. به این خاطر مؤسسه بارخوانی و چاپ این اثر ارزشمند را به عنوان اثری که قسمتی از زوایای پنهان تاریخ ایران زمین را روشن می‌کند در دستور کار خود قرار داده است. همچنین لزوم حفظ میراث فرهنگی و داشته‌های تاریخی این مرز و بوم و انتقال آن به نسل‌های آینده؛ آشنایی محققان و دانشجویان با نحوه کار دیوان و دستگاه اداری و سبک ادبی آن دوره؛ همچنین آشنایی با نحوه حکومت و تشکیلات حکومتی و تا حدی طرز زندگی ایرانیان در آن دوره، چاپ این اثر را ضروری ساخته است. باشد که مقبول افتد.